

Boží ľud a Druhý vatikánsky koncil

People of God and the Second Vatican Council

KAROL MORAVČÍK

Teologické fórum, Bratislava
Farnosť Borinka

Abstract:

During the Second Vatican Council, the central question was how, amidst changing circumstances in the world, the Church sees itself and its place in the world. In the constitution *Lumen gentium*, it answered this question by defining itself as the People of God. The concept of the People of God returned to the Magisterium of the Church with Pope Francis. Over the past 60 years, the Church in Slovakia has paid only selective attention to the Council, but due to special circumstances, it has rich experience with the concept of the Church as the People of God in the spirit of Pope Francis. It is precisely this experience that is the most valuable legacy of the Second Vatican Council, which we in Slovakia have acquired more through spontaneous action than through conscious reflection.

Keywords: Second Vatican Council, *Lumen gentium*, Church, People of God, Pope Francis' ecclesiology, Slovakia.

Druhý vatikánsky koncil je i dnes medzi niektorými katolíkmi nepochopený a neprijímaný. Na rozdiel od predchádzajúcich koncilov neprišiel s jednoznačným zadefinovaním, čo je dovolené a čo zakázané veriť a zachovávať.¹ Kritici akoby si neuvedomovali, že tento koncil nereagoval len na jeden či druhý problém, ale na zmenu celej epochy. Predovšetkým na koniec tzv. pokonštantínskej doby, pre ktorú bolo typické úzke prepojenie Cirkvi so štátom, a tiež na doznievanie doby poreformačnej, počas ktorej sa jednotlivé kresťanské cirkvi a spoločenstvá navzájom odmietali a izolovali. Preto sa na Druhom vatikánskom koncile stala ústrednou otázkou, ako uprostred zásadne zmenených okolností vidí Cirkev samu seba a svoje miesto vo svete.

¹ Na rozdiel od minulosti neboli uznesenia Druhého vatikánskeho koncilu opatrené na záver výhradnou klauzulou *anathema sit* (nech je vylúčený).

Keď pápež Ján XXIII. oznamoval svetu, že zvolá koncil, bol si vedomý ďalekosiahlych zmien vo svete a bol presvedčený o nutnosti otvorenejšej Cirkvi voči svetu a zblíženia sa s nekatolíckymi kresťanmi. Na počiatku nemal žiadnu presnejšiu predstavu o programe koncilu. Bolo mu však jasné, že „jeho koncil nemal predovšetkým objasňovať otázky učenia a disciplíny, ale mal sa starať o svedectvo Cirkvi v modernom svete. Mal to byť pastoračný koncil o praktickom živote Cirkvi“.² Zdá sa, že toto pastoračné zameranie koncilu zvädza časť katolíkov k pokúšeniu jeho uzávery podceňovať či považovať ich len za dočasné.

Informovanie o koncile a uvádzanie jeho podnetov do praxe bolo na Slovensku až do roku 1990 ovplyvnené politickými pomermi, ktoré obmedzovali život Cirkvi. Koncil sa však nedostal do centra pozornosti slovenskej cirkvi ani v slobodných pomeroch, ktoré zavládli po páde komunistického režimu. Referenčným obrazom obnovy Cirkvi na Slovensku – jej štruktúr, pastoraácie i teológie, sa nestali inšpirácie koncilom, ale nerealistické sny o návrate cirkevných pomerov pred rok 1948. Súviselo to aj s dianím vo Vatikáne, keď sa v 80. a 90. rokoch minulého storočia koncil síce spomínal a citoval, ale zároveň sa aj prehodnocoval a čoraz viac sa upozorňovalo na nebezpečenstvo možného nesprávneho výkladu koncilových záverov.

V texte sa chcem zamerať na zmenu, ktorá sa udiala na Druhom vatikánskom koncile pri zadefinovaní Cirkvi ako Božieho ľudu v konštitúcii *Lumen gentium*. Keďže pojem Božieho ľudu sa približne od 80. rokov 20. storočia vytratil z dokumentov Učiteľského úradu a vrátil sa až s pápežom Františkom, pripomeniem Františkovu predstavu Cirkvi ako Božieho ľudu, a potom poukážem na styčné body medzi jeho poňatím a skúsenosťou Cirkvi na Slovensku.

Pojem Božieho ľudu

Najdôležitejším textom pre nové poňatie Cirkvi je konštitúcia *Lumen gentium* (LG). Jej text sa kryštalizoval postupne v diskusiách, odborných komisiách a v teologickej práci poradcov koncilových otcov. Podobne ako pri iných návrhoch, ktoré vzišli z prípravnej komisie vo vatikánskej kúrii, konciloví otcovia vyslovili nespokojnosť s predloženým textom o Cirkvi. Väčšina z nich sa text kuriálnych teológov zdal priveľmi spojený s predstavou Cirkvi ako inštitúcie ovládanej právnymi normami, pričom im chýbalo vyjadrenie samotnej podstaty Cirkvi. Na túto podstatu dokázali sústrediť pozornosť koncilu také osobnosti, ako boli kardinál Julius Döpfner, ktorý presadzoval poňatie Cirkvi ako Božieho ľudu, kardinál Léon-Joseph Suenens, ktorý zdôrazňoval poslanie Cirkvi voči ľudstvu, či kardinál Giacomo Lercaro, vyzdvihujúci charakter Cirkvi ako cirkvi chudobnej.³ Text *Lumen gentium* bol schválený na záver tretieho rokovacieho obdobia koncilu dňa 21.11. 1964. Rozhodujúca zmena v jeho koncepte nastala, keď sa presadilo vedomie, že členmi Božieho ľudu nie sú len laici, ale všetci veriaci, a kapitola hovoriaca o Božom ľude bola predradená kapitole o hierarchickom zriadení Cirkvi. Existencia Cirkvi ako Božieho ľudu sa odvodila od novej zmluvy uzavretej Kristom medzi Bohom a ľuďmi: „Lebo tí, čo veria v Krista, znovuzrodení slovom

² Otto Hermann PESCH, *Druhý vatikánsky koncil*, Praha: Vyšehrad, 1996, s. 52.

³ Giuseppe ALBERIGO, *Stručné dejiny II. vatikánskeho koncilu*, Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 49.

živého Boha, [...] stávajú sa napokon vyvoleným rodom, kráľovským kňazstvom, svätým národom, jeho vlastným ľudom, čo kedysi ani nebol ľudom, ale teraz je ľudom Božím.“⁴

Otto Hermann Pesch zmenu v poradí kapitol konštitúcie o Cirkvi ocenil poznámkou: „Bolo to definitívne prekonanie klerikálneho obrazu Cirkvi na koncile.“⁵ Klerikálny obraz mohol byť prekonaný, ale vzťah medzi Cirkvou ako Božím ľudom na jednej strane a Cirkvou ako hierarchicky usporiadanou spoločnosťou na strane druhej zostal nevyjasnený. Práve táto nevyjasnenosť zostala po nasledujúce desaťročia zdrojom sporov a polarizácie pri množstve otázok, ktoré sa opakovane vracali do diskusie a prítomné sú aj v súčasnosti, ako to možno vidieť na výstupoch zo synodálneho procesu Cirkvi. Nevyjasnené vzťahy a rozdielne názory sa nemusia stať dôvodom znechutenia a konfliktov, ak prijmeme tézu, že koncil sám je súčasťou procesu učenia sa Cirkvi, ktorý koncilu predchádzal a ktorý stále pokračuje. V tomto zmysle odporúča Christoph Theobald čítať dokument *Lumen gentium* ako programovú víziu, ktorá nielen zachytáva momentálny stav reflexie, ale načrtáva i budúcu podobu Cirkvi.⁶

Oproti ekleziologickým konceptom minulosti, ktoré sa zameriavali predovšetkým na právne uchopiteľnú podobu Cirkvi, Christoph Theobald charakterizuje text *Lumen gentium* ako biblicky a dejinno-spásne orientovaný, naratívny a parenetický (povzbudzujúci), nie úzko právne zameraný. Vo svojej argumentácii tento text nesúdi iné koncepty, ale pozýva k hľadaniu pravdy a napokon smeruje k doxológii. Okrem obrazu Cirkvi ako mystického tela Kristovho, ktorý bol uprednostňovaný pred koncilom, konštitúcia spomína aj ďalšie biblické obrazy: ovčinec, Božia stavba a vinica, rodina alebo spoločenstvo, putujúci Boží ľud. Jednotiaci bod všetkých predstáv a obrazov sa našiel v zdôraznení Cirkvi ako univerzálnej sviatosti spásy.

Christoph Theobald upozorňuje na občas prehliadanú skutočnosť, že *Lumen gentium* je vo svojej konečnej redakcii kompromisným textom, keď „dve počas koncilových diskusií prednášané pozície zostávajú vedľa seba v konečnej verzii textu bez toho, aby konflikt viedol k nejakej novej, všetkých uspokojujúcej formulácii“.⁷ Do konceptu, ktorý sa snažil uchrániť predstavu Cirkvi ako právne usporiadanej organizácie s božským poverením, sa povkladali progresívne vsuvky. Napríklad o založení Cirkvi v Ježišovom konaní a ním ohlasovanom a žitom Božom kráľovstve alebo o Cirkvi ako konkrétnom spoločenstve – miestnej Cirkvi (LG, čl. 26). Išlo o otázky, kde je vlastne konkrétny subjekt Cirkvi, aký je vzťah medzi všeobecným kňazstvom veriacich a ich zmyslom pre vieru a celou Cirkvou s jej hierarchickým úradom, komu patrí prorocké, kňazské a kráľovské poslanie a pod. Nedopovedané zostali aj ďalšie témy.

⁴ Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu, *Lumen gentium*, čl. 9, Trnava: SSV, 1993, s. 73-74.

⁵ PESCH, Druhý vatikánsky koncil, s. 146.

⁶ Porov. Christoph THEOBALD, *Die Kirchenkonstitution Lumen gentium*, in *Erinnerung an die Zukunft. Das zweite vatikanische Konzil*, ed. Jan-Heiner Tüch, Freiburg im Br.: Herder, 2012, s. 201-202.

⁷ Tamtiež, s. 210-211.

V nasledujúcich rokoch po koncile problém nespočíval v samotnej snahe o vyplnenie niektorých medzier textu, ale v pokuse odpovedať na nevyriešené otázky autoritatívne, čo viedlo k zahmleniu základnej línie celého dokumentu. Keď sa v roku 1985 konala mimoriadna biskupská synoda venovaná koncilu, text z tejto synody opustil základný eklesiologický pojem Božieho ľudu, ktorý bol v koncepte *Lumen gentium* považovaný za *idea fundamentalis*, a do popredia posunul pojmy mystérium a komúnió. Odsunutím pojmu Božieho ľudu sa oslabilo aj vnímanie dejinno-univerzálnej dimenzie Cirkvi.⁸

Návrat pojmu Božieho ľudu s pápežom Františkom

O návrate eklesiológie Božieho ľudu do vyjadrení Učiteľského úradu Cirkvi možno hovoriť až od nástupu Jorge Bergoglia do úradu pápeža. Pápež František sa od počiatku svojho pontifikátu prednostne hlásil k tomuto obrazu Cirkvi. Krátko po zvolení vo svojom príhovore na balkóne chrámu sv. Petra spomenul niekoľkokrát pojem *pueblo*, čo v španielčine označuje ľud ako spoločenstvo na rozdiel od pojmu *gente* pre ľud ako dav, bližšie neurčené množstvo ľudí. Keď sa František v exhortácii *Evangelii gaudium* vyjadruje o evanjelizácii, píše: „Cirkev ako subjekt evanjelizácie je oveľa viac než len organická a hierarchická inštitúcia; je to predovšetkým ľud putujúci k Bohu. Ide tu o tajomstvo zakorenené v Trojici, ale jeho historickým prejavom je putujúci a evanjelizujúci ľud.“⁹

S návratom pojmu Božieho ľudu sa do uvažovania a reči Cirkvi vrátili viaceré koncilové témy: *sensus fidei* všetkých veriacich; iniciatívy miestnych cirkví; kolegiálne a synodálne štruktúry; ekumenický a medzináboženský dialóg; misia na perifériách; miesto chudobných v Cirkvi; rodina ako domáca cirkev; výzva voči teológom, aby boli členmi ľudu a jeho prorokmi; prepojenie reflexie a modlitby; zápas s klerikalizmom a centralizmom; bratstvo medzi vysvätenými členmi cirkvi a ostatnými veriacimi.¹⁰

Po zvolení latinskoamerického kardinála za pápeža, ktorý sa jednoznačne hlásil k Cirkvi pre chudobných, sa objavili otázky týkajúce sa jeho vzťahu k teológii oslobodenia. Jorge Bergoglio nepoužíval toto pomenovanie pre svoje teologické myslenie, ale nie preto, žeby mu bolo cudzie. V Argentíne má teológia oslobodenia osobitný charakter a označuje sa za „teológiu ľudu“, pričom nadväzuje na kultúru a religiozitu domáceho obyvateľstva. Pápež František videl Cirkev ako Boží ľud v jej vždy osobitnom spojení s kultúrou jednotlivých národov, vo vychádzaní na periférie, v prejavoch ľudovej zbožnosti a v opcii Cirkvi pre chudobných.

Ocenenie kultúry jednotlivých národov a komunít nájdeme na viacerých miestach *Evangelii gaudium*. Napríklad: „Boží ľud je súčasťou mnohých národov zeme, z ktorých má každý svoju vlastnú kultúru“.¹¹ Podobne: „V rozličných ná-

⁸ Tamtiež, s. 208.

⁹ *Evangelii gaudium*, čl. 111, Trnava: SSV, 2014, s. 82-83.

¹⁰ Porov. Carlos Maria GALLI, *Die Ekklesiologie von Papst Franziskus: Die Gestalt des Volkes Gottes in missionarischer Konversion*, in *Barmherzigkeit und zärtliche Liebe. Das theologische Programm von Papst Franziskus*, ed. Kurt Appel/Jakob Helmut Deibl, Freiburg im Br. 2016: Herder, s. 41-42.

¹¹ *Evangelii gaudium*, čl. 115, s. 85.

rodach, ktoré zažívajú Boží dar v kontexte vlastnej kultúry, Cirkev vyjadruje svoju autentickú katolicitu a ukazuje krásu tejto mnohorakej tváre¹². František zastával názor, že koncil priniesol novú interpretáciu evanjelia vo svetle súčasnej kultúry. Evanjelium sa nemôže podriaďiť aktuálne prevládajúcej kultúre, ale ani nemôže byť hlásané mimo nej. S tým súvisel Františkov dôraz na Cirkev, ktorá vychádza a ktorá svoju misiu koná ako celok Božieho ľudu.

Keď František hovoril o misionárskej cirkvi, posielal Cirkev zvlášť na periferie. Tým nemyslel zriedkavú návštevu vysokopostaveného cirkevného činiteľa na nejakom odľahlom mieste, ale trvalú prítomnosť Cirkvi ako misionárskeho ľudu na perifériách dnešného sveta. Nielen na geografických, ale aj sociálnych, politických, morálnych i náboženských. Periférie nie sú pritom len miestami misie Cirkvi, ale sú aj miestom jej učenia sa, „sú aj hermeneutickými horizontmi na poznávanie skutočností“¹³.

Keď pápež František hovoril o obnove Cirkvi, ktorá príde z periferie, vychádzal zo skúsenosti latinskoamerickej cirkvi, ktorá bola až do Druhého vatikánskeho koncilu časťou tzv. Tretieho sveta, poznačená koloniálnou minulosťou, odkázaná na duchovnú i ekonomickú pomoc z tradičných centier svetovej politiky, ekonomiky i Cirkvi. V priebehu ostatných dekád sa Cirkev na južnej pologuli však stala nielen početne rozhodujúcou časťou katolíckej cirkvi, ale v mnohých ohľadoch aj hýbateľkou dôležitých udalostí a trendov. Nejde len o to, že ostatní dvaja pápeži prišli z Latinskej Ameriky (sem treba zaradiť aj pápeža Leva XIV.); z tejto periferie prichádza aj príklad spolužitia členov kléru a laikov, keď biskupi a kňazi nežijú predovšetkým v priestoroch cirkevných úradov, ale medzi ľuďmi, čo sú im zverení a ktorých sami vyhľadávajú, často v tom najkrízovejšom prostredí chudobných mestských štvrtí alebo na rozľahlých priestoroch necivilizovaného vnútrozemia.

K tomuto príkladu z periferie patrí aj svedectvo mučeníctva, ktoré za ostatných 60 rokov podstúpil celý rad kňazov i laikov kvôli svojmu zástoju na strane ponížených a chudobných. A patrí k tomu aj príklad angažovanosti žien a mužov, starajúcich sa okrem živobytia vo svojich rodinách pri veľkom nedostatku kňazov aj o liturgiu, evanjelizáciu, katechézu i sociálnu službu vo svojich komunitách.¹⁴ A nie je vôbec náhodné, že práve v tomto prostredí sa o synodálnej cirkvi nielen hovorí, ale synodalita sa stáva jej životným štýlom, keď popri zasadaniach a poradách biskupov jestvujú fungujúce cirkevné štruktúry poradenstva i rozhodovania, v ktorých sú spoločne zastúpení biskupi, kňazi, rehoľníci, ženy i muži cirkevného ľudu.

Pre Františka bolo typickým oceňovanie tzv. ľudovej zbožnosti. Argentínska teológia chápe ľudovú zbožnosť ako prejav inkulturovanej katolíckej viery. V *Evan-*

¹² Tamtiež, čl. 116, s. 86.

¹³ GALLI, *Die Ekklesiologie von Papst Franziskus: Die Gestalt des Volkes Gottes in missionarischer Konversion*, s. 50.

¹⁴ Veľkosť diecéz napríklad v amazónskej oblasti je pre európskych katolíkov nepredstaviteľný. Na území vo veľkosti Nemecka alebo Francúzska je asi 800 farností, pre ktoré je k dispozícii často len do 20 kňazov. Prakticky o celý život cirkvi v týchto spoločenstvách starajú sa miestni ľudia, ktorí sú k tomu od koncilu cielene pripravovaní svojimi biskupmi.

gelii gaudium sa o nej František vyjadruje ako o ľudovej duchovnosti i mystike, vtelenej do kultúry jednoduchých ľudí (EG, čl. 124). Ide o súčasť kultúry, ktorá je autentickým vyjadrením spontánnej misijnej činnosti Božieho ľudu (EG, čl. 122). Ak v súčasnosti v Cirkvi opätovne zhodnocujeme *sensus fidei fidelium*, tak práve prejavy ľudovej zbožnosti nám môžu pomôcť porozumieť tomu, čo si pod tým máme predstaviť. Pre toho, kto ich dokáže čítať, predstavujú *locusologicus* (EG, čl. 126). Ešte ako arcibiskup v Buenos Aires, J. Bergoglio formuloval: „Kým Učiteľský úrad a teológia učia, čo veríme, ľudová zbožnosť ukazuje, ako veríme.“¹⁵

V podmienkach latinskoamerickej cirkvi je pri inkulturácii viery do života obyvateľov tohto amerického kontinentu príznačná previazanosť s opciou pre chudobných. Nejde pritom v prvom rade o politickú, ale teologickú kategóriu, keď „nám Boh chce dať tajomnú múdrosť prostredníctvom chudobných“.¹⁶ Opäť je pritom zdôraznená periféria ako prioritný priestor evanjelizácie, ktorá neprebíha jednostranne od viediacich k nevediacim, od silných k slabým, ale deje sa vo vzájomnom počúvaní a obdarovaní.

Boží ľud na Slovensku

Na Slovensku sa nedá hovoriť o vedomej teologickej reflexii a cieľených praktických krokoch, ktoré by uskutočňovalo vedenie miestnej Cirkvi pri prenose koncilu do života, ale skôr o spontánnom konaní rôznych skupín a spoločenstiev v duchu koncilu, ktoré viac ako na koncilové myšlienky reagovali na okolnosti existencie slovenskej cirkvi v pokoncilovom období.¹⁷

Výnimkou boli aktivity počas krátkeho uvoľnenia politických pomerov v roku 1968, keď niektorí diecézni ordinári vyzývali kňazov, aby študovali dokumenty koncilu a povzbudili sa nimi vo svojom duchovnom živote. Najpmätnejšou udalosťou z tohto obdobia vo vzťahu ku koncilu zostáva založenie *Dieľa koncilovej obnovy* (DKO), v ktorom sa združili biskupi, kňazi, laici, odtajnení kňazi i väzni komunistického režimu. DKO sa malo stať priestorom spolupráce medzi katolíckmi a súčasne organizáciou, cez ktorú budú katolíci participovať na živote sekulárnej spoločnosti. Podnes nás môže prekvapovať, ako si katolíci v bývalom Československu 50 rokov pred ideou pápeža Františka o synodálnej cirkvi vytvorili spoločnú (synodálnu) organizáciu pre kňazov i laikov a prejavili nadšenie pre koncil.¹⁸

Oslabenie i odstránenie viacerých cirkevných štruktúr v období komunistického režimu Cirkev v Československu veľmi poznačilo, ale na druhej strane viedlo k posilneniu života Cirkvi na základnej (nehierarchickej) úrovni vzťahov a iniciatív. Ak v *Evangelii gaudium* (EG, čl. 111) čítame, že „Cirkev je oveľa viac než organická a hierarchická inštitúcia, že je to predovšetkým ľud putujúci k Bohu

¹⁵ GALLI, *Die Ekklesiologie von Papst Franziskus: Die Gestalt des Volkes Gottes in missionarischer Konversion*, s. 48.

¹⁶ *Evangelii gaudium*, čl. 198, s. 145.

¹⁷ Jedným z mála pokusov predstaviť Druhý vatikánsky koncil na Slovensku je dielo, ktoré vzniklo len nedávno: ed. Pavol Hrabovecký, *Kľúče od koncilu. Ako dnes chápať a žiť Druhý vatikánsky koncil*, Bratislava: Postoj Media, 2025.

¹⁸ Porov. Karol Moravčík, *Ako sa koncil realizoval na Slovensku*, in *Kľúče od koncilu. Ako dnes chápať a žiť Druhý vatikánsky koncil*, s. 219-222.

a tajomstvo zakorenené v Božej Trojici, ktoré sa historicky prejavuje ako putujúci a evanjelizujúci ľud“, môžeme si to dobre predstaviť na našej vlastnej skúsenosti.

Cirkev ako hierarchická inštitúcia, normálny výkon biskupského vedenia, príslušné riadiace úrady, správa cirkevného majetku, vzdelávacie, kultúrne a sociálne zariadenia Cirkvi – to všetko bolo počas komunistickej vlády zničené alebo masívne obmedzované. Cirkev ako ľud putujúci k Bohu však žila vo svojich veriacich a cez ich svedectvo ovplyvňovala aj sekulárnu spoločnosť a chod udalostí v nej. Subjektom tohto konania bol Boží ľud ako celok, jeho aktívni jednotliví členovia (laici, kňazi vo verejnej službe i kňazi a rehoľníci bez tzv. súhlasu k duchovenskej činnosti) vo svojich mnohorakých vzájomných vzťahoch.

Tento Boží ľud na Slovensku nezostával uzavretý do seba a zvlášť po roku 1968, po stroskotaní tzv. demokratizačného procesu sa snažil aj o zmenu spoločenských pomerov. Aktívni laici boli vďační za spoluprácu s kňazmi vo verejnej službe alebo z tajných cirkevných štruktúr, ale nečakali na pokyny od klerikov. Alternatívne spoločenstvá, ale aj pracoviská, tábory nútených prác i väznice boli prostredím, kde sa prirodzene prekonávalo delenie na klerikov a laikov, a to bez toho, aby sa podceňovala kňazská služba a potreba sviatostí.

Pre Cirkev Božieho ľudu je typická skúsenosť periférie. Podobne ako pre miestne cirkvi globálneho Juhu táto skúsenosť nie je cudzia ani cirkvám strednej a východnej Európy. Tak ako pápež František oceňoval význam latinskoamerickej periférie pre obnovu Cirkvi i sveta, mohli by sme oceniť hodnotu našej periférie. Počas totalitného režimu žili viacerí biskupi a kňazi medzi Božím ľudom, a to nielen vo farnostiach, ale najmä v tzv. výrobe, často v podradných zamestnaniach, a často aj v táboroch nútených prác a vo väzniciach. Podobne ako v Latinskej Amerike, Afrike a Ázii naša miestna Cirkev má veľký počet martýrov; nie sú to len tí, ktorých kanonizačný proces sa dotiahol až k oficiálnej úcte. A máme aj skúsenosť množstva alternatívnych štruktúr a samostatných laických iniciatív, čo vznikali v čase prenasledovania a obmedzovania Cirkvi. Zrodili sa doslova na periférii, kam boli verní kňazi a laici odsunutí mocenskými pákami komunistického režimu. Podľa pápeža Františka sa za svoju perifériu nemáme hanbiť. Práve z nej má prísť obnova! Bude to možné, ak sa k tejto skúsenosti vďačne prihlásime a vedome ju budeme reflektovať a aktualizovať.

Pre Cirkev Božieho ľudu sú typické prejavy ľudovej zbožnosti. Možno predpokladať, že viacerých našich katolíkov miatla náklonnosť pápeža Františka k tomuto fenoménu. Opieral sa o skúsenosť svojej miestnej Cirkvi, ktorej tvár tvoria najmä jednoduchí ľudia z miest a vidieka. Typickým prejavom ľudovej zbožnosti je v tomto prostredí úcta svätých a púte do mariánskych svätýň. Ako sa píše v *Evangelii gaudium*, „aby sme mohli lepšie pochopiť túto skutočnosť, musíme sa k nej priblížiť pohľadom Dobrého pastiera, ktorý sa nesnaží súdiť, ale milovať“.¹⁹ František ako príklad spomína matku, ktorá sa pri chorom dieťati modlí ruženec, aj keď nevie celkom poskladať vety Vyznania viery a láskyplné pohľady na kríž či sviece zapáľované v úcte k Panne Márii v chudobných príbytkoch.

¹⁹ *Evangelii gaudium*, čl. 125, s. 94.

Aj na Slovensku patria púte do viacerých mariánskych svätýň k prvoradým prejavom ľudovej zbožnosti. Niektoré z nich priťahujú veľké zástupy pútnikov. V súčasnosti sú organizované príslušnými cirkevnými inštitúciami. Pred rokom 1989 na týchto miestach mohli pôsobiť zväčša len štátom preverení kňazi, od ktorých sa neočakávala priveľká horlivosť. Boží ľud sa však nedal odradiť a na tieto púte si pripravoval vlastný program nepodliehajúci schváleniu dozorných orgánov. V posledných rokoch pred pádom komunistického režimu sa z týchto pútí stali priam masové demonštrácie za slobodu Cirkvi a občianske práva. Medzi našimi ľuďmi nájdeme aj ďalšie prejavy ľudovej zbožnosti podobnej tým, čo spomína pápež František. Poznal som veriace ženy, ktoré mali skončenú iba základnú školu, ale úprimne sa tešili tomu, čo som hovoril na kázňach. Pri obrazoch Srdca Ježišovho a Panny Márie vo svojej domácnosti sa vyznávali: „Toto sú moji kamaráti, s nimi sa radím.“ Hoci často veľmi skúšané životnými trápeniami, neuzatvárali sa do seba, ale misijne vplývali na celé svoje okolie.

Pre Cirkev Božieho ľudu je typické, že je to Cirkev chudobná a pre chudobných. Počas komunistického režimu bola Cirkev na Slovensku obratá o majetok a aj to, čo z neho zostalo, bolo pod kontrolou štátnych úradov režimu. K zvláštnosti doby, ktorú Cirkev v našej vlasti a ďalších krajinách tzv. východného bloku v tých rokoch zažívala, patrilo poznanie, že čím viac boli cirkevné štruktúry potlačené, tým viac vystúpila do popredia podstata Cirkvi. Nejestvoval žiaden fungujúci cirkevný aparát, žiadne mocenské štruktúry Cirkvi, ani žiadna fungujúca cirkevná byrokracia. Z cirkevne inštitucionálneho, možného a mocenského zostalo len to, čo bolo podstatné: Evanjelium Ježiša Krista ako ním ohlasovaný a žitý testament, živé svedectvo jeho nasledovníkov a sieť rozličných prepojení a spoločenstiev; a k tomu zápas o ducha a pravdu zo strany veriacich v Ježiša ako Krista, a tiež zápas, v ktorom sa vzdorovalo tlaku prichádzajúcemu zo strany protikresťanskej totality. Pri pohľade na skúsenosť našej miestnej Cirkvi môžeme lepšie porozumieť, prečo si pápež František želal chudobnú Cirkev pre chudobných.

Všetky tieto charakteristiky Cirkvi pozdvihol koncil ako výraz jej podstaty a ako prejav Božieho ľudu. Svoje skúsenosti periférie, ľudovej zbožnosti a chudobnej Cirkvi by sme preto nemali vidieť iba ako relikty minulosti, ale mali by sme k nim pristupovať ako k niečomu, čo má mimoriadnu výpovednú silu a význam. Zaiste, potrebné je pritom nezostávať len pri všeobecnom konštatovaní (ako je Slovensko tradične kresťanská krajina, ako sa hlásime k cyrilo-metodskému dedičstvu a podobne).

Keď bol pápež František v roku 2021 na návšteve Slovenska, mnohí nechápali, prečo svoj čas venoval práve Slovensku. Moja odpoveď je: Lebo veril, že obnova môže prísť z periférie. Radi spomíname na Františkovo vyjadrenie, že „Slovensko je jedna báseň“.²⁰ Túto jeho zmienku treba počuť na pozadí jeho teológie ľudu, chápania Cirkvi inkarnovanej do národnej kultúry. Evanjelizácia sa mimo danej kultúry nemôže diať. Čo však znamená porozumieť vlastnej kultúre, nakoľko

²⁰ Stretnutie s biskupmi, kňazmi, rehoľníkmi, seminaristami a katechétmi, in *Príhovory pápeža Františka počas apoštolskej cesty na Slovensku*, Trnava: SSV, 2021, s. 18.

môže byť vôbec „naša“ kultúra vlastnou pri súčasných globalizačných trendoch a čo si máme predstavovať pod procesom inkarnácie Cirkvi do národnej a zároveň aktuálnej kultúry?

Odpovedať na tieto otázky nám môžu pomôcť priority, ktoré spomenul pápež František vo svojom príhovore v bratislavskej Katedrále sv. Martina dňa 13. 9. 2021. Svoje odporúčania zhrnul do troch bodov: sloboda, tvorivosť, dialóg. Pripomenul, ako sa skúsenosť s neslobodou stala súčasťou našich dejín. Ako je dôležité bojovať za slobodu každý deň. Nielen v spoločenských štruktúrach, ale aj vo vlastnom rozhodovaní a samozrejme aj v Cirkvi. Lebo ponuka viery, ktorá neponecháva vnútornú slobodu, neláka; Cirkev, kde musia všetci rovnako myslieť a slepo poslúchať, nepriťahuje.²¹ Ako príklad tvorivosti uviedol František svätých Cyrila a Metoda: „Boli tvoriví v pretlmočení kresťanského posolstva. Boli tak blízko ľudu, s ktorým sa stretávali, že sa naučili rozprávať jeho jazykom a prijali jeho kultúru. Nepotrebuje to isté dnešné Slovensko? Nie je azda najurgentnejšou úlohou Cirkvi pri dnešných európskych národoch vymyslieť nové „abecedy“, aby zvestovala vieru?“²² Treťou odporúčanou prioritou bol dialóg. Cirkev, ktorá formuje ľudí v zmysle slobody a ktorá je tvorivá, pričom sa ponára do dejín a kultúry, je tiež Cirkvou, ktorá vedie dialóg so svetom – so všetkými. Nie je to selektívny dialóg.²³

Najcennejšie dedičstvo

Tieto pápežom Františkom odporúčané priority môžeme prijať za referenčné kritériá, pomocou ktorých môžeme hodnotiť skúsenosti Božieho ľudu na Slovensku v období prenasledovania Cirkvi i v súčasnosti. Viaceré témy, ktoré koncil otvoril a ktoré boli diskutované vo svetovej Cirkvi, v našich podmienkach neboli cielene premýšľané ani oficiálne uvádzané do života, ale práve na základe situácie, v ktorej žila naša miestna Cirkev, stali sa našou žitou skúsenosťou. K takým témam patrí napríklad odklerikalizovanie Cirkvi, alternatívne formy pastorácie a spôsobu života kňazov, samostatnosť a zodpovednosť laikov, chudobná Cirkev, spolupráca s necirkevnými ľuďmi pri zápase o spravodlivosť, mier, zachovanie stvorenstva a pod. Na margo týchto skúseností komentujem, že bez hlbšieho oboznámenia sa s pokoncilovou diskusiou sme realizáciu viacerých koncilom otvorených otázok testovali v praxi.

Nejde len o čiastkové témy, ale o samotnú podstatu Cirkvi. Táto podstata totiž nespočíva v rozličných dejinne vytvorených formách Cirkvi, ale v milostivej iniciatíve Boha skrze Ježiša Krista, vo vďačnom prijímaní tejto milosti a odpovedaní na Božie oslovenie. Ježiš Kristus ako „Svetlo národov“²⁴ zostáva východiskovým bodom, a tým aj podstatou Cirkvi, pričom sa k tejto podstate pripája zo strany jeho učeníkov a učeníčok prijatie Ježiša Krista ako nasledovaniahodného Pána, a to v individuálnom i spoločenskom rozmere

²¹ Porov. tamtiež, s. 19-21.

²² Tamtiež, s. 22.

²³ Tamtiež, s. 24.

²⁴ V pôvodnom návrhu textu *Lumen gentium* bolo v duchu 19. stor. uvedené, že Cirkev katolícka je Svetlom národov. Traduje sa, že Karl Rahner preškrtnol slová „Ecclesia Catholica“ a ponad to napísal: „Kristus“. Porov. Jan LOFFELD, *Wenn nichts fehlt, wo Gott fehlt. Das Christentum vor der religiösen Indifferenz*, Freiburg im Br.: Herder, 2024, s. 179. <https://doi.org/10.5771/9783451835698>

nasledovania. Práve z tohto nasledovania vzniká spoločenstvo, učeníctvo, Boží ľud, ktorý je Cirkvou. Jednotlivé služby, štruktúry a charizmy sú jeho súčasťou.

Toto pokladám za najcennejšie dedičstvo Druhého vatikánskeho koncilu, ktoré sme v našej miestnej Cirkvi otestovali. Že Cirkev funguje najlepšie vtedy, keď je redukovaná na svoju vlastnú podstatu, a že všetky možné prostriedky, ktorými disponuje (od hmotných statkov až po zákony, ktoré si vytvára), sú naozaj len prostriedkami, ktoré môžu byť užitočné, ale nesmú tej podstate prekážať. Pre najbližšiu budúcnosť pokladám za dôležité osobitnú skúsenosť Cirkvi na Slovensku reflektovať, z reflexie odvodiť konkrétne dôsledky a svojím podielom sa sebavedome zapojiť do súčasných obnovných procesov Cirkvi v duchu koncilu vo svete.

BIBLIOGRAFIA:

ALBERIGO, Giuseppe. *Stručné dejiny II. vatikánskeho koncilu*. Brno: Barrister & Principal, 2008.

Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu. Trnava: SSV, 1993.

Evangelii gaudium, Trnava: SSV, 2014.

GALLI, Carlos Maria. *Die Ekklesiologie von Papst Franziskus. Die Gestalt des Volkes Gottes, in Barmherzigkeit und zärtliche Liebe. Das theologische Programm von Papst Franziskus*, eds. Kurt Appel – Jakob Helmut Deibl. Freiburg im Br.: Herder, 2016, s. 39-56.

LOFFELD, Jan. *Wenn nichts fehlt, wo Gott fehlt. Das Christentum vor der religiösen Indifferenz*. Freiburg im Br.: Herder, 2024. <https://doi.org/10.5771/9783451835698>

MORAVČÍK, Karol. *Ako sa koncil realizoval na Slovensku*, in *Kľúče od koncilu. Ako dnes chápať a žiť Druhý vatikánsky koncil*, ed. Pavol Hrabovecký. Bratislava: Postoj Media, 2025, s. 215-226.

PESCH, Otto Hermann. *Druhý vatikánsky koncil 1962-1965. Příprava, průběh, odkaz*. Praha: Vyšehrad, 1996.

Príhovory pápeža Františka počas apoštolskej cesty na Slovensku, Trnava: SSV, 2021.

THEOBALD, Christoph. *Die Kirchenkonstitution Lumen gentium, in Erinnerung an die Zukunft. Das zweite vatikanische Konzil*, ed. Jan-Heiner Tück. Freiburg im Br.: Herder, 2012, s. 201-220.

Dr. theol. Karol Moravčík

Teologické fórum - FK

Štefánikova 20

811 05 Bratislava

km@teoforum.sk

alebo:

Rk farnosť Borinka

900 32 Borinka